

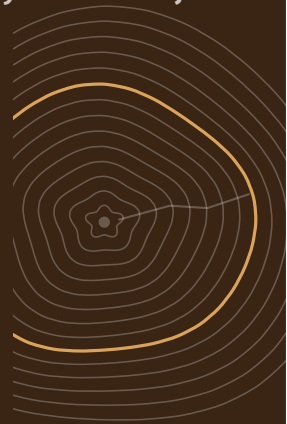
Streszczenie wykładów 7–8

Wektory i macierze

Blok IV (28.11.2026) • wektory w $\mathbb{R}^n$, współrzędne wektora $\overrightarrow{AB}$ • działania na wektorach, wersory • norma, odległość punktów • iloczyn skalarny, kąt, prostokąt • macierze i ich rodzaje, transpozycja, ślad • dodawanie i mnożenie macierzy, równania macierzowe • zastosowania w technologii drewna

Prof. UPP dr hab. Agnieszka Łacka

Katedra Metod Matematycznych i Statystycznych, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

1 Wektory w przestrzeni $\mathbb{R}^n$

Definicja (wektor w $\mathbb{R}^n$)

Wektorem n -wymiarowym nazywamy uporządkowany układ n liczb rzeczywistych $\mathbf{a} = [a_1, a_2, \dots, a_n]$. Liczby $a_1, \dots, a_n$ nazywamy **współrzednymi** (składowymi) wektora. Zbiór wszystkich wektorów n -wymiarowych oznaczamy $\mathbb{R}^n$:

$$\mathbb{R}^n = \{[a_1, a_2, \dots, a_n] : a_1, a_2, \dots, a_n \in \mathbb{R}\}.$$

[MS, Przestrzenie liniowe]

Definicja (przestrzeń wektorowa)

Zbiór $\mathbb{R}^n$ z działaniem dodawania wektorów i mnożenia wektorów przez liczby rzeczywiste nazywamy n -wymiarową rzeczywistą **przestrzenią wektorową**.

[MS, Przestrzenie liniowe]

Dla $n = 2$ wektory można przedstawić na płaszczyźnie, dla $n = 3$ – w przestrzeni. Dla $n > 3$ wektora nie da się narysować, ale wszystkie działania wykonuje się identycznie. W technologii drewna wektorem jest np. siła ciągnąca kłodę (dwie lub trzy składowe), zestaw wyników pomiaru wilgotności kilku próbek z jednej partii tarcicy albo zestaw ilości materiałów potrzebnych do wykonania mebla.

Definicja (wektor zaczepiony)

Wektor $\overrightarrow{AB}$ to uporządkowana para punktów: punkt A jest **początkiem** (punktem zaczepienia), punkt B – **końcem** wektora. Wektor ma **kierunek** (prosta, na której leży), **zwrot** (od A do B) i **długość**. Wektory o tej samej długości, kierunku i zwrocie uważamy za równe; zbiór takich wektorów to **wektor swobodny**.

[HRW1, Wektory]

Współrzędne wektora

$$\mathbb{R}^2: A = (a_1, a_2), B = (b_1, b_2) \Rightarrow \vec{AB} = [b_1 - a_1, b_2 - a_2]$$

$$\mathbb{R}^3: A = (a_1, a_2, a_3), B = (b_1, b_2, b_3) \Rightarrow \vec{AB} = [b_1 - a_1, b_2 - a_2, b_3 - a_3]$$

$$\mathbb{R}^n: A = (a_1, \dots, a_n), B = (b_1, \dots, b_n) \Rightarrow \vec{AB} = [b_1 - a_1, \dots, b_n - a_n]$$

Współrzędne wektora to różnice współrzędnych **końca** i **początku**.

[MS, Wektory]

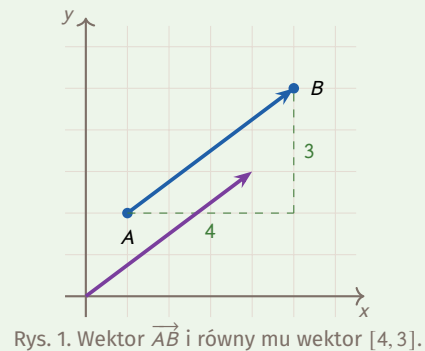
Przykład 1

Wyznacz współrzędne wektora $\vec{AB}$, jeżeli $A = (1, 2)$, $B = (5, 5)$.

Rozwiązanie. $\vec{AB} = [5 - 1, 5 - 2] = [4, 3]$.

Wektor $[4, 3]$ zaczepiony w początku układu współrzędnych jest równy wektorowi $\vec{AB}$ (Rys. 1).

Dla $A = (1, 0, 2)$, $B = (3, 2, 3)$: $\vec{AB} = [3 - 1, 2 - 0, 3 - 2] = [2, 2, 1]$.

Rys. 1. Wektor $\vec{AB}$ i równy mu wektor $[4, 3]$.

Definicja (wektor kolumnowy i wierszowy, transpozycja)

Wektor można zapisać **w kolumnie** (wektor kolumnowy) lub **w wierszu** (wektor wierszowy). Zamianę jednego zapisu na drugi nazywamy **transpozycją** i oznaczamy symbolem ^{T} :

$$\mathbf{a} = \begin{bmatrix} a_1 \\ a_2 \\ a_3 \end{bmatrix} \Rightarrow \mathbf{a}^T = [a_1 \ a_2 \ a_3], \quad \mathbf{b} = [d \ e \ f] \Rightarrow \mathbf{b}^T = \begin{bmatrix} d \\ e \\ f \end{bmatrix}, \quad (\mathbf{a}^T)^T = \mathbf{a}.$$

[MS, Macierze]

Przykład 2 – wektory pomiarów

Wymiary nominalne listwy (grubość, szerokość, długość w mm): $\mathbf{x} = [20, 45, 1200]^T$ – wektor z $\mathbb{R}^3$. Wilgotności [%] pięciu próbek pobranych z jednej partii tarcicy:

$\mathbf{w} = [12,4; 11,8; 13,1; 12,0; 12,7]$ – wektor z $\mathbb{R}^5$ (wartości przykładowe). Kolejność współrzędnych ma znaczenie: trzeba pamiętać, co oznacza każda z nich.

2 Działania na wektorach

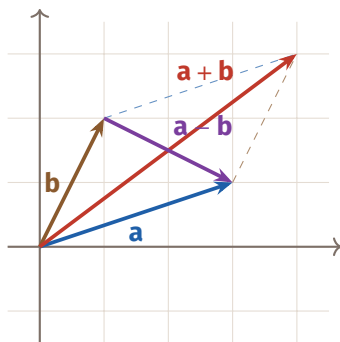
Definicja (działania na wektorach)

Niech $\mathbf{a} = [a_1, \dots, a_n]$, $\mathbf{b} = [b_1, \dots, b_n]$ oraz $k \in \mathbb{R}$.

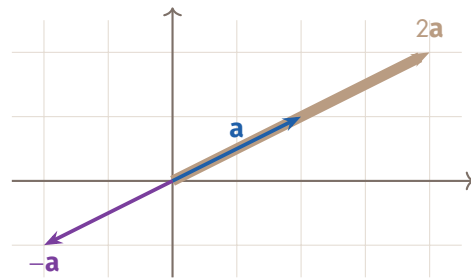
- **Suma:** $\mathbf{a} + \mathbf{b} = [a_1 + b_1, a_2 + b_2, \dots, a_n + b_n]$.
- **Różnica:** $\mathbf{a} - \mathbf{b} = [a_1 - b_1, a_2 - b_2, \dots, a_n - b_n]$.
- **Iloczyn wektora przez liczbę:** $k\mathbf{a} = [ka_1, ka_2, \dots, ka_n]$.
- **Wektor zerowy:** $\mathbf{0} = [0, 0, \dots, 0]$; **wektor przeciwny:** $-\mathbf{a} = (-1)\mathbf{a} = [-a_1, \dots, -a_n]$.

Działania wykonujemy **po współrzędnych**. Dodawać i odejmować można tylko wektory o tej samej liczbie współrzędnych.

[MS, Wektory]

Rys. 2. Reguła równoległoboku: $\mathbf{a} = [3, 1]$, $\mathbf{b} = [1, 2]$.

Rys. 3. Mnożenie wektora $\mathbf{a} = [2, 1]$ przez liczbę.

Geometrycznie sumę $\mathbf{a} + \mathbf{b}$ wyznacza przekątna równoległoboku zbudowanego na wektorach $\mathbf{a}$ i $\mathbf{b}$ (lub „łańcuszek”: początek $\mathbf{b}$ w końcu $\mathbf{a}$). Różnica $\mathbf{a} - \mathbf{b}$ to wektor od końca $\mathbf{b}$ do końca $\mathbf{a}$. Mnożenie przez $k > 0$ zmienia długość k razy i zachowuje zwrot; mnożenie przez $k < 0$ zmienia zwrot na przeciwny.

Własności działań na wektorach

Dla dowolnych $\mathbf{a}, \mathbf{b}, \mathbf{c} \in \mathbb{R}^n$ oraz $k, l \in \mathbb{R}$:

1. $\mathbf{a} + \mathbf{b} = \mathbf{b} + \mathbf{a}$	(przemienność)	5. $k(\mathbf{a} + \mathbf{b}) = k\mathbf{a} + k\mathbf{b}$
2. $(\mathbf{a} + \mathbf{b}) + \mathbf{c} = \mathbf{a} + (\mathbf{b} + \mathbf{c})$	(łączność)	6. $(k + l)\mathbf{a} = k\mathbf{a} + l\mathbf{a}$
3. $\mathbf{a} + \mathbf{0} = \mathbf{a}$		7. $k(l\mathbf{a}) = (kl)\mathbf{a}$
4. $\mathbf{a} + (-\mathbf{a}) = \mathbf{0}$		8. $1 \cdot \mathbf{a} = \mathbf{a}$

[MS, Przestrzenie liniowe]

Przykład 3

Dla $\mathbf{a} = [2, -1, 3]$ i $\mathbf{b} = [1, 4, -2]$ oblicz $\mathbf{a} + \mathbf{b}$, $\mathbf{a} - \mathbf{b}$, $3\mathbf{a} - 2\mathbf{b}$.

Rozwiązanie. $\mathbf{a} + \mathbf{b} = [2 + 1, -1 + 4, 3 - 2] = [3, 3, 1]$; $\mathbf{a} - \mathbf{b} = [2 - 1, -1 - 4, 3 + 2] = [1, -5, 5]$;
 $3\mathbf{a} - 2\mathbf{b} = [6, -3, 9] - [2, 8, -4] = [4, -11, 13]$.

Przykład 4 – stan magazynu stolarni

Stan magazynu (płyta [m²], obrzeże [m], okucia [szt.]) w poniedziałek wynosi $\mathbf{s} = [40, 250, 600]$. Przychodzi dostawa $\mathbf{d} = [60, 150, 400]$, a tygodniowe zużycie to $\mathbf{z} = [35, 120, 300]$ (wartości przykładowe). Stan po dostawie i dwóch tygodniach pracy:

$$\mathbf{s} + \mathbf{d} - 2\mathbf{z} = [100, 400, 1000] - [70, 240, 600] = [30, 160, 400].$$

Definicja (kombinacja liniowa)

Kombinacją liniową wektorów $\mathbf{a}_1, \mathbf{a}_2, \dots, \mathbf{a}_k \in \mathbb{R}^n$ nazywamy każdy wektor $\mathbf{b} \in \mathbb{R}^n$ postaci

$$\mathbf{b} = \lambda_1 \mathbf{a}_1 + \lambda_2 \mathbf{a}_2 + \dots + \lambda_k \mathbf{a}_k, \quad \lambda_1, \dots, \lambda_k \in \mathbb{R}.$$

 [MS, Przestrzenie liniowe]

Definicja (wersor)

Wersorem nazywamy wektor, którego długość jest równa 1. **Wersory osi** układu współrzędnych: w $\mathbb{R}^2$: $\mathbf{i} = [1, 0]$, $\mathbf{j} = [0, 1]$; w $\mathbb{R}^3$: $\mathbf{i} = [1, 0, 0]$, $\mathbf{j} = [0, 1, 0]$, $\mathbf{k} = [0, 0, 1]$.

 [MS, Wektory]

Twierdzenie

Każdy wektor można przedstawić w postaci kombinacji liniowej wersorów osi:

$$[a_1, a_2] = a_1 \mathbf{i} + a_2 \mathbf{j}, \quad [a_1, a_2, a_3] = a_1 \mathbf{i} + a_2 \mathbf{j} + a_3 \mathbf{k}.$$

 [MS, Wektory]

Przykład 5

$$\mathbf{u} = [7, -3] = 7\mathbf{i} - 3\mathbf{j}; \quad \mathbf{w} = [2, 0, -5] = 2\mathbf{i} + 0\mathbf{j} - 5\mathbf{k} = 2\mathbf{i} - 5\mathbf{k}; \quad 4\mathbf{i} + \mathbf{j} - \mathbf{k} = [4, 1, -1].$$

3 Norma (długość) wektora

Definicja (norma wektora)

Normą (długością) wektora $\mathbf{a} = [a_1, a_2, \dots, a_n]$ nazywamy liczbę

$$\|\mathbf{a}\| = \sqrt{a_1^2 + a_2^2 + \dots + a_n^2}.$$

W $\mathbb{R}^2$ jest to twierdzenie Pitagorasa: $\|[3, 4]\| = \sqrt{9 + 16} = 5$.

[MS, Iloczyn skalarny]

Własności normy

1. $\|\mathbf{a}\| \geq 0$, przy czym $\|\mathbf{a}\| = 0 \iff \mathbf{a} = \mathbf{0}$;
2. $\|k\mathbf{a}\| = |k| \|\mathbf{a}\|$;
3. $\|\mathbf{a} + \mathbf{b}\| \leq \|\mathbf{a}\| + \|\mathbf{b}\|$ (nierówność trójkąta).

[MS, Iloczyn skalarny]

Odległość punktów, wersor kierunku

Odległość punktów A i B : $d(A, B) = \|\overrightarrow{AB}\| = \sqrt{(b_1 - a_1)^2 + (b_2 - a_2)^2 + \dots + (b_n - a_n)^2}$.

Dla $\mathbf{a} \neq \mathbf{0}$ wektor $\mathbf{a}^0 = \frac{1}{\|\mathbf{a}\|} \mathbf{a}$ jest wersorem o tym samym kierunku i zwrocie co $\mathbf{a}$.

[MS, Wektory]

Przykład 6

a) $\mathbf{a} = [3, 4]$: $\|\mathbf{a}\| = \sqrt{9 + 16} = 5$, $\mathbf{a}^0 = \frac{1}{5} [3, 4] = [0,6; 0,8]$.

b) $\mathbf{b} = [2, -1, 2]$: $\|\mathbf{b}\| = \sqrt{4 + 1 + 4} = 3$, $\mathbf{b}^0 = [\frac{2}{3}, -\frac{1}{3}, \frac{2}{3}]$.

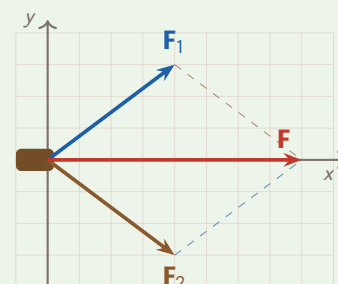
c) $A = (1, 0, 2)$, $B = (3, 2, 3)$: $\overrightarrow{AB} = [2, 2, 1]$, $d(A, B) = \sqrt{4 + 4 + 1} = 3$.

Przykład 7 – wypadkowa sił przy przeciąganiu kłody

Kłodę przeciągają dwie liny. Siły w niutonach (oś x – kierunek przeciągania, oś y – kierunek poprzeczny): $\mathbf{F}_1 = [400, 300]$, $\mathbf{F}_2 = [400, -300]$. Siła wypadkowa jest sumą wektorów sił. [HRW1, Wektory]

Rozwiązanie. $\mathbf{F} = \mathbf{F}_1 + \mathbf{F}_2 = [800, 0]$ N, $\|\mathbf{F}\| = 800$ N.

Każda z lin ciągnie siłą $\|\mathbf{F}_1\| = \|\mathbf{F}_2\| = \sqrt{400^2 + 300^2} = 500$ N, ale wypadkowa nie wynosi 1000 N: długości wektorów się nie dodają ($800 < 500 + 500$ – nierówność trójkąta). Składowe poprzeczne ± 300 N znoszą się.

Rys. 4. Siły [100 N] działające na kłodę.

4 Iloczyn skalarny

Definicja (iloczyn skalarny)

Iloczynem skalarnym wektorów $\mathbf{a} = [a_1, \dots, a_n]$ i $\mathbf{b} = [b_1, \dots, b_n]$ nazywamy **liczbę**

$$\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = a_1 b_1 + a_2 b_2 + \dots + a_n b_n = \sum_{i=1}^n a_i b_i.$$

Spotykane są też oznaczenia: $\mathbf{a} \cdot \mathbf{b}$, $\langle \mathbf{a}, \mathbf{b} \rangle$, $\mathbf{a}^T \mathbf{b}$.

[MS, Iloczyn skalarny]

Twierdzenie (własności iloczynu skalarnego)

Dla dowolnych $\mathbf{a}, \mathbf{b}, \mathbf{c} \in \mathbb{R}^n$ i $k \in \mathbb{R}$:

1. $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = \mathbf{b} \circ \mathbf{a}$; 2. $\mathbf{a} \circ (\mathbf{b} + \mathbf{c}) = \mathbf{a} \circ \mathbf{b} + \mathbf{a} \circ \mathbf{c}$; 3. $(k\mathbf{a}) \circ \mathbf{b} = k(\mathbf{a} \circ \mathbf{b})$; 4. $\mathbf{a} \circ \mathbf{a} = \|\mathbf{a}\|^2 \geq 0$,
 $\mathbf{a} \circ \mathbf{a} = 0 \iff \mathbf{a} = \mathbf{0}$.

Wynika stąd np. „wzór skróconego mnożenia”: $\|\mathbf{a} + \mathbf{b}\|^2 = \|\mathbf{a}\|^2 + 2\mathbf{a} \circ \mathbf{b} + \|\mathbf{b}\|^2$.

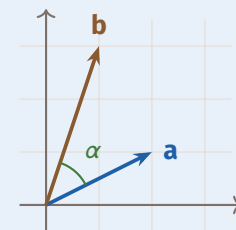
[MS, Iloczyn skalarny]

Twierdzenie (interpretacja geometryczna)

Jeżeli $\alpha \in \langle 0^\circ; 180^\circ \rangle$ jest kątem między niezerowymi wektorami $\mathbf{a}$ i $\mathbf{b}$, to

$$\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = \|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\| \cos \alpha, \quad \text{czyli} \quad \cos \alpha = \frac{\mathbf{a} \circ \mathbf{b}}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|}.$$

Zatem: $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} > 0$ – kąt ostry, $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} < 0$ – kąt rozwarty, $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = 0$ – kąt prosty.

[MS, Iloczyn skalarny]

Twierdzenie (warunek prostokątności)

Niezerowe wektory $\mathbf{a}$ i $\mathbf{b}$ są **prostokątne (ortogonalne)**, co zapisujemy $\mathbf{a} \perp \mathbf{b}$, wtedy i tylko wtedy, gdy $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = 0$ (bo $\cos 90^\circ = 0$).

[MS, Iloczyn skalarny]

Przykład 8

Oblicz iloczyn skalarny i kąt między wektorami $\mathbf{a} = [2, 1]$, $\mathbf{b} = [1, 3]$.

Rozwiązanie. $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = 2 \cdot 1 + 1 \cdot 3 = 5$, $\|\mathbf{a}\| = \sqrt{5}$, $\|\mathbf{b}\| = \sqrt{10}$,

$$\cos \alpha = \frac{5}{\sqrt{5} \cdot \sqrt{10}} = \frac{5}{\sqrt{50}} = \frac{\sqrt{2}}{2} \Rightarrow \alpha = 45^\circ.$$

Przykład 9

a) $\mathbf{a} = [2, -1, 3]$, $\mathbf{b} = [1, 4, 2]$: $\mathbf{a} \circ \mathbf{b} = 2 - 4 + 6 = 4 > 0$ – kąt ostry.

b) $\mathbf{u} = [1, 2, -2]$, $\mathbf{v} = [2, 1, 2]$: $\mathbf{u} \circ \mathbf{v} = 2 + 2 - 4 = 0$ – wektory są prostokątne.

c) Dla jakiego m wektory $[m, 2, 1]$ i $[3, -1, m]$ są prostokątne? $3m - 2 + m = 0 \Rightarrow m = \frac{1}{2}$.

Definicja (praca stałej siły)

Praca, jaką wykonuje stała siła $\mathbf{F}$ na przemieszczeniu $\mathbf{s}$, jest iloczynem skalarnym:

$$W = \mathbf{F} \circ \mathbf{s} = \|\mathbf{F}\| \|\mathbf{s}\| \cos \alpha \quad [J = N \cdot m],$$

gdzie α – kąt między kierunkiem siły a kierunkiem przemieszczenia. Pracę wykonuje tylko składowa siły wzdłuż przemieszczenia.

 [HRW1, Energia kinetyczna i praca]

Przykład 10 – praca przy przeciąganiu kłody

Ciągnik przeciąga kłodę po prostej na odległość 25 m; lina jest skierowana skośnie w górę i działa siłą $\mathbf{F} = [400, 300]$ N, przemieszczenie $\mathbf{s} = [25, 0]$ m.

Rozwiązanie. $W = \mathbf{F} \circ \mathbf{s} = 400 \cdot 25 + 300 \cdot 0 = 10\,000 \text{ J} = 10 \text{ kJ}$. Kąt nachylenia liny:
 $\cos \alpha = \frac{W}{\|\mathbf{F}\| \|\mathbf{s}\|} = \frac{10\,000}{500 \cdot 25} = 0,8$, $\alpha \approx 36,9^\circ$. Składowa pionowa siły (300 N) nie wykonuje pracy.

Przykład 11 – koszt materiałów na szafkę

Na wykonanie szafki potrzeba $\mathbf{q} = [2,5; 8; 12]$ (m^2 płyty, m obrzeża, szt. okuć), a ceny jednostkowe wynoszą $\mathbf{c} = [60; 3; 4]$ (zł/ m^2 , zł/m, zł/szt., wartości przykładowe). Koszt materiałów to suma iloczynów „ilość $\times$ cena”, czyli iloczyn skalarny:

$$K = \mathbf{q} \circ \mathbf{c} = 2,5 \cdot 60 + 8 \cdot 3 + 12 \cdot 4 = 150 + 24 + 48 = 222 \text{ zł}.$$

★ Zapamiętaj

$\overrightarrow{AB}$ = „koniec minus początek”; działania $+$, $-$, $k \cdot$ wykonujemy po współrzędnych;

$$\|\mathbf{a}\| = \sqrt{a_1^2 + \dots + a_n^2}; \quad \mathbf{a} \circ \mathbf{b} = \sum a_i b_i \text{ (wynik jest liczbą); } \cos \alpha = \frac{\mathbf{a} \circ \mathbf{b}}{\|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\|};$$

$$\mathbf{a} \perp \mathbf{b} \iff \mathbf{a} \circ \mathbf{b} = 0.$$

5 Macierze i ich rodzaje

Definicja (macierz)

Macierzą wymiaru $m \times n$ nazywamy prostokątną tablicę liczb rzeczywistych ustawionych w m wierszach i n kolumnach:

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix} = [a_{ij}]_{m \times n}.$$

Liczbę a_{ij} nazywamy **elementem** macierzy; pierwszy indeks (i) oznacza numer **wiersza**, drugi (j) – numer **kolumny**. Każdy wiersz macierzy jest wektorem wierszowym (macierzą $1 \times n$), każda kolumna – wektorem kolumnowym (macierzą $m \times 1$).

 [MS, Macierze]

Przykład 12 – macierz norm zużycia

Normy zużycia materiałów na jeden wyrób (wartości przykładowe): wiersze – płyta [m^2], obrzeże [m], okucia [szt.]; kolumny – stół, szafka, regał:

$$N = \begin{bmatrix} 1,2 & 2,5 & 3 \\ 4 & 8 & 10 \\ 8 & 12 & 16 \end{bmatrix}.$$

Macierz ma wymiar 3×3 ; $n_{32} = 12$ to liczba okuć w szafce; druga kolumna $[2,5; 8; 12]^T$ to wektor $\mathbf{q}$ z przykładu 11.

Definicja (rodzaje macierzy)

- ▶ **Macierz zerowa** $0_{m \times n}$: wszystkie elementy są równe zero, $a_{ij} = 0$.
- ▶ **Macierz kwadratowa** stopnia n : liczba wierszy równa liczbie kolumn ($m = n$). Elementy $a_{11}, a_{22}, \dots, a_{nn}$ tworzą **przekątną główną**.
- ▶ **Macierz górnotrójkątna**: macierz kwadratowa, w której $a_{ij} = 0$ dla $i > j$ (pod przekątną same zera).
- ▶ **Macierz dolnotrójkątna**: macierz kwadratowa, w której $a_{ij} = 0$ dla $i < j$ (nad przekątną same zera).
- ▶ **Macierz diagonalna**: macierz kwadratowa, w której $a_{ij} = 0$ dla $i \neq j$ (niezerowe elementy mogą być tylko na przekątnej).
- ▶ **Macierz jednostkowa** I_n : macierz diagonalna, której wszystkie elementy przekątnej są równe 1.
- ▶ **Macierz symetryczna**: macierz kwadratowa, w której $a_{ij} = a_{ji}$ dla wszystkich i, j .

 [MS, Macierze]

$$\begin{matrix} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{bmatrix} & \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 0 & 4 & 5 \\ 0 & 0 & 6 \end{bmatrix} & \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 4 & 0 \\ 3 & 5 & 6 \end{bmatrix} & \begin{bmatrix} 2 & 0 & 0 \\ 0 & -1 & 0 \\ 0 & 0 & 5 \end{bmatrix} & \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} & \begin{bmatrix} 0 & 12 & 30 \\ 12 & 0 & 25 \\ 30 & 25 & 0 \end{bmatrix} \\ \text{zerowa } 2 \times 3 & \text{górnótrójkątna} & \text{dolnótrójkątna} & \text{diagonalna} & \text{jednostkowa } I_3 & \text{symetryczna} \end{matrix}$$

Ostatnia macierz to przykładowa macierz odległości [km] między tartakiem, składem drewna i zakładem meblarskim – odległość z A do B jest równa odległości z B do A , więc macierz jest symetryczna.

Definicja (macierz transponowana)

Macierzą transponowaną do macierzy $A = [a_{ij}]_{m \times n}$ nazywamy macierz $A^T = [a_{ji}]_{n \times m}$, powstałą przez zamianę wierszy na kolumny (pierwszy wiersz A staje się pierwszą kolumną A^T itd.).

 [MS, Macierze]

Przykład 13

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 2 & 3 \\ 4 & 5 & 6 \end{bmatrix} \Rightarrow A^T = \begin{bmatrix} 1 & 4 \\ 2 & 5 \\ 3 & 6 \end{bmatrix}; \quad (A^T)^T = A; \quad A \text{ symetryczna} \iff A^T = A.$$

Definicja (śląd macierzy)

Śładem macierzy kwadratowej A nazywamy sumę elementów jej przekątnej głównej:

$$\text{tr } A = a_{11} + a_{22} + \dots + a_{nn}.$$

 [MS, Macierze]

Przykład 14

$$\text{tr} \begin{bmatrix} 4 & 1 & 2 \\ 0 & -3 & 5 \\ 6 & 1 & 2 \end{bmatrix} = 4 + (-3) + 2 = \boxed{3}; \quad \text{tr } I_n = n.$$

6 Dodawanie macierzy i mnożenie przez liczbę

Definicja (równość, suma, różnica, iloczyn przez liczbę)

Niech $A = [a_{ij}]$ i $B = [b_{ij}]$ będą macierzami **tego samego wymiaru** $m \times n$ oraz $c \in \mathbb{R}$.

- ▶ $A = B$ wtedy i tylko wtedy, gdy $a_{ij} = b_{ij}$ dla wszystkich i, j .
- ▶ **Sumą** macierzy nazywamy macierz $C = A + B = [a_{ij} + b_{ij}]_{m \times n}$.
- ▶ **Różnicą** macierzy nazywamy macierz $C = A - B = [a_{ij} - b_{ij}]_{m \times n}$.
- ▶ **Iloczynem macierzy przez liczbę** c nazywamy macierz $cA = [c a_{ij}]_{m \times n}$.

Dodawać i odejmować można tylko macierze tego samego wymiaru; działania wykonujemy „element po elemencie”.

 [MS, Działania na macierzach]

Przykład 15

Dla $A = \begin{bmatrix} 1 & 3 & 2 \\ 5 & 4 & 3 \end{bmatrix}$, $B = \begin{bmatrix} 2 & 0 & -1 \\ 1 & -2 & 4 \end{bmatrix}$:

$$A + B = \begin{bmatrix} 1+2 & 3+0 & 2+(-1) \\ 5+1 & 4+(-2) & 3+4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 3 & 3 & 1 \\ 6 & 2 & 7 \end{bmatrix},$$

$$A - B = \begin{bmatrix} 1-2 & 3-0 & 2-(-1) \\ 5-1 & 4-(-2) & 3-4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -1 & 3 & 3 \\ 4 & 6 & -1 \end{bmatrix},$$

$$2A - 3B = \begin{bmatrix} 2 & 6 & 4 \\ 10 & 8 & 6 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 6 & 0 & -3 \\ 3 & -6 & 12 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -4 & 6 & 7 \\ 7 & 14 & -6 \end{bmatrix}.$$

Własności dodawania i mnożenia przez liczbę

Dla macierzy A, B, C tego samego wymiaru i liczb $c, d \in \mathbb{R}$:

1. $A + B = B + A$	5. $c(A + B) = cA + cB$
2. $(A + B) + C = A + (B + C)$	6. $(c + d)A = cA + dA$
3. $A + 0 = A$	7. $c(dA) = (cd)A$, $1 \cdot A = A$
4. $A + (-A) = 0$	8. $(A + B)^T = A^T + B^T$, $(cA)^T = cA^T$

 [MS, Działania na macierzach]

Przykład 16 – równanie macierzowe

Wyznacz macierz X z równania $2A + X = B$, gdzie $A = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 2 & -1 \end{bmatrix}$, $B = \begin{bmatrix} 3 & 4 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}$.

Rozwiązanie. Dzięki własnościom dodawania przenosimy wyrazy jak w zwykłym równaniu:
 $X = B - 2A$.

$$X = \begin{bmatrix} 3 & 4 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 2 & 0 \\ 4 & -2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 3-2 & 4-0 \\ 0-4 & 1-(-2) \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 4 \\ -4 & 3 \end{bmatrix}.$$

Sprawdzenie: $2A + X = \begin{bmatrix} 2+1 & 0+4 \\ 4-4 & -2+3 \end{bmatrix} = B$. Podobnie np. z $3X - A = B$ otrzymujemy
 $X = \frac{1}{3}(A + B)$.

Przykład 17 – produkcja dwóch zakładów

Produkcja [szt.] stołów, szafek i regałów (kolumny) w dwóch zakładach (wiersze) w październiku i listopadzie (wartości przykładowe): $P_X = \begin{bmatrix} 40 & 25 & 30 \\ 35 & 20 & 45 \end{bmatrix}$, $P_{XI} = \begin{bmatrix} 44 & 31 & 26 \\ 39 & 22 & 41 \end{bmatrix}$.

Zmiana produkcji: $P_{XI} - P_X = \begin{bmatrix} 4 & 6 & -4 \\ 4 & 2 & -4 \end{bmatrix}$ (oba zakłady wykonały o 4 regały mniej); łącznie:

$$P_X + P_{XI} = \begin{bmatrix} 84 & 56 & 56 \\ 74 & 42 & 86 \end{bmatrix};$$

średnia miesięczna produkcja: $\frac{1}{2}(P_X + P_{XI}) = \begin{bmatrix} 42 & 28 & 28 \\ 37 & 21 & 43 \end{bmatrix}.$

7 Mnożenie macierzy

Definicja (iloczyn macierzy)

Niech $A = [a_{ij}]$ będzie macierzą wymiaru $m \times n$, a $B = [b_{ij}]$ – macierzą wymiaru $n \times p$ (**liczba kolumn A musi być równa liczbie wierszy B**). Iloczynem AB nazywamy macierz $C = [c_{ij}]$ wymiaru $m \times p$, w której

$$c_{ij} = a_{i1}b_{1j} + a_{i2}b_{2j} + \dots + a_{in}b_{nj} = \sum_{k=1}^n a_{ik}b_{kj}.$$

Element c_{ij} jest iloczynem skalarnym i -tego wiersza macierzy A i j -tej kolumny macierzy B („wiersz razy kolumna”): $(m \times n) \cdot (n \times p) = (m \times p)$.

 [MS, Działania na macierzach]

Przykład 18

$$\begin{bmatrix} 1 & 2 & 0 \\ 3 & -1 & 4 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 0 & 3 \\ -1 & 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 \cdot 2 + 2 \cdot 0 + 0 \cdot (-1) & 1 \cdot 1 + 2 \cdot 3 + 0 \cdot 2 \\ 3 \cdot 2 + (-1) \cdot 0 + 4 \cdot (-1) & 3 \cdot 1 + (-1) \cdot 3 + 4 \cdot 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & 7 \\ 2 & 8 \end{bmatrix}.$$

Wymiary: $(2 \times 3) \cdot (3 \times 2) = 2 \times 2$. Iloczyn w odwrotnej kolejności ma wymiar $(3 \times 2) \cdot (2 \times 3) = 3 \times 3$:

$$\begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 0 & 3 \\ -1 & 2 \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} 1 & 2 & 0 \\ 3 & -1 & 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2+3 & 4-1 & 0+4 \\ 0+9 & 0-3 & 0+12 \\ -1+6 & -2-2 & 0+8 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 5 & 3 & 4 \\ 9 & -3 & 12 \\ 5 & -4 & 8 \end{bmatrix}.$$

Przykład 19

Iloczyn macierzy 2×3 i 2×2 **nie istnieje** (3 kolumny $\neq$ 2 wiersze). Dla macierzy kwadratowych:

$$\begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 3 & 4 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 & 1 \\ 4 & 3 \end{bmatrix}, \quad \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 2 \\ 3 & 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 3 & 4 \\ 1 & 2 \end{bmatrix} \Rightarrow AB \neq BA.$$

Iloczyn wektora wierszowego przez kolumnowy jest liczbą (macierzą 1×1), np.

$$[1 \ 2 \ 3] \begin{bmatrix} 2 \\ 0 \\ -1 \end{bmatrix} = 2 + 0 - 3 = -1.$$

Twierdzenie (własności mnożenia macierzy)

Jeżeli występujące działania są wykonalne, to:

1. $(AB)C = A(BC)$; 2. $A(B+C) = AB+AC$, $(A+B)C = AC+BC$; 3. $c(AB) = (cA)B = A(cB)$;
4. $AI = IA = A$; 5. $(AB)^T = B^T A^T$.

Mnożenie macierzy **nie jest przemienne**: na ogół $AB \neq BA$.

 [MS, Działania na macierzach]

Definicja (potęga macierzy)

Dla macierzy kwadratowej A : $A^0 = I$, $A^1 = A$, $A^k = A^{k-1} \cdot A$ ($k = 2, 3, \dots$).

 [MS, Działania na macierzach]

Przykład 20

$$A = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 2 \end{bmatrix}; \quad A^2 = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 3 \\ 0 & 4 \end{bmatrix}, \quad A^3 = A^2 A = \begin{bmatrix} 1 & 7 \\ 0 & 8 \end{bmatrix}.$$

8 Zastosowania w technologii drewna

Przykład 21 – zapotrzebowanie na materiały

Zakład planuje wyprodukować 20 stołów, 15 szafek i 10 regałów: wektor planu $\mathbf{p} = [20, 15, 10]^T$. Macierz norm zużycia N (przykład 12) mnożymy przez $\mathbf{p}$; wymiary: $(3 \times 3) \cdot (3 \times 1) = 3 \times 1$.

$$N\mathbf{p} = \begin{bmatrix} 1,2 & 2,5 & 3 \\ 4 & 8 & 10 \\ 8 & 12 & 16 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 20 \\ 15 \\ 10 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 24 + 37,5 + 30 \\ 80 + 120 + 100 \\ 160 + 180 + 160 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 91,5 \\ 300 \\ 500 \end{bmatrix} \begin{matrix} \text{m}^2 \text{ płyty,} \\ \text{m obrzeża,} \\ \text{szt. okuć.} \end{matrix}$$

Przykład 22 – koszt materiałów na wyroby

Ceny: płyta 60 zł/m², obrzeże 3 zł/m, okucia 4 zł/szt., czyli $\mathbf{c} = [60, 3, 4]^T$. Aby otrzymać koszt materiałów na jeden wyrób, potrzebujemy macierzy, w której wiersze odpowiadają wyrobom – jest to macierz transponowana N^T :

$$N^T \mathbf{c} = \begin{bmatrix} 1,2 & 4 & 8 \\ 2,5 & 8 & 12 \\ 3 & 10 & 16 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 60 \\ 3 \\ 4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 72 + 12 + 32 \\ 150 + 24 + 48 \\ 180 + 30 + 64 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 116 \\ 222 \\ 274 \end{bmatrix} \begin{matrix} \text{zł – stół,} \\ \text{zł – szafka,} \\ \text{zł – regał.} \end{matrix}$$

Koszt materiałów na cały plan: $\mathbf{p} \circ (N^T \mathbf{c}) = 20 \cdot 116 + 15 \cdot 222 + 10 \cdot 274 = 8390$ zł; ten sam wynik daje $\mathbf{c} \circ (N\mathbf{p}) = 60 \cdot 91,5 + 3 \cdot 300 + 4 \cdot 500 = 8390$ zł.

★ Zapamiętaj

$A \pm B$, cA – element po elemencie, tylko dla macierzy tego samego wymiaru; równanie $2A + X = B \Rightarrow X = B - 2A$.

AB : „wiersz razy kolumna”, $(m \times n)(n \times p) = m \times p$; na ogół $AB \neq BA$; $AI = IA = A$;

$(AB)^T = B^T A^T$; $\text{tr } A$ – suma elementów przekątnej głównej.

Literatura

- [MS] A. Mostowski, M. Stark, *Algebra liniowa*, PWN, Warszawa 1977.
 [GuS] H. Guściora, M. Sadowski, *Repetitorium z algebry liniowej*, PWN, Warszawa 1977.
 [BG] G. Banaszak, W. Gajda, *Elementy algebry liniowej*, cz. 1, WNT, Warszawa 2002.
 [K] A. I. Kostrikin, *Wstęp do algebry*, cz. 1–3, PWN, Warszawa 2004–2005.
 [HRW1] D. Halliday, R. Resnick, J. Walker, *Podstawy fizyki*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.

Znacznik [klucz, miejsce] przy definicjach, twierdzeniach i wzorach wskazuje źródło sformułowania.